

Kulturhistorisk beskrivning
Kräklingbo Hajdeby 1:15

*Länsmuseets dnr:
AD-2005-0425
Peter Olsson
2005-05-09*

Manbyggnaden och norra flygeln vid "mellangården" på Hajdeby. Foto Leif Bertwig 2005

Ett uppdrag från

Leif Bertwig
FASTIGHETS
MÄKLARE

Utfört av

Länsmuseet på Gotland
Mellangatan 19, 621 56 Visby
Tel 0498-29 27 00

Innehållsförteckning

INLEDNING	2
OMRÅDESBESKRIVNING.....	3
PLATSENS TIDIGASTE HISTORIA	3
MEDELTID.....	3
1600-TALET	3
1700-TALET	6
1800-TALET	6
1900-TALET OCH IDAG	8
ÄGARLÄNGD.....	9
BYGGNADSHISTORIK.....	14
ALLMÄN BYGGNADSBESKRIVNING.....	14
MANBYGGNADEN (BOSTADSHUSET).....	15
SÖDRA FLYGELN	18
NORRA FLYGELN.....	20
HERRSKAPSDASSET.....	22
LADUGÅRDEN	23
LADUGÅRDSFLYGELN (MAGASIN, AVTRÄDE M M).....	25
ÖVRIGT	25

FASTIGHETEN ÄR BYGGNADSMINNE SEDAN 1985-12-16. SKYDDSFÖRESKRIFTERNA OMFATTAR MANBYGGNAD, FLYGLAR, HERRSKAPSDASS, LADUGÅRD OCH BODLÅNGA (LADUGÅRDSFLYGEL) SAMT TILLHÖRANDE TOMTOMRÅDE.

UPPGIFTERNA I DENNA KULTURHISTORISKA BESKRIVNING ÄR SAMMANSTÄLLDA AV UNDERTECKNAD UTIFRÅN ARKIVALIER I LÄNSMUSEETS ARKIV, MUNTliga OCH SKRIFTLIGA UPPGIFTER FRÅN ÄGARNASAMT EGNA OBSERVATIONER OCH IAKTTAGELSER. DÅR INGET ANNAT ANGES ÄR FOTOGRAFIERNA TAGNA AV UNDERTECKNAD.

VISBY 2005-05-10

PETER OLSSON

BYGGNADSANTIKVARIÉ

Inledning

De tre gårdarna vid Hajdeby (älv Hajdby, Hejdeby) i Kräklingbo ligger på rad alldeles intill varandra invid den lilla grusvägen mot Torsburgen. Byggnaderna stammar huvudsakligen från 1700- och 1800-talen och är nästan uteslutande i sten. Tidigare låg gårdarnas inägor, bestående av ängs-, hag- och åkermark, inneslutna i ett rikt skogslandskap. Efter en omfattande skogsbrand 1992 omges Hajdebygårdarna till stor del av ca 1000 hektar tämligen öppen hedmark. En dryg km söderut ligger Torsburgen, nordens största fornborg (ca 1,15 km² stor). Den ligger på en klint och har sannolikt byggts på i omgångar under 200-900 e kr. Efter detta har den dessutom fungerat som stenbrott för gårdarna.

Denna *Kulturbeskrivning* tar primärt upp bebyggelsen på den mellersta gårdsparten, Hajdeby 1:15.

En del av ängset på tomten, väster om bostadshuset i mitten av april. Till vänster skimtar det brandhärjade, öppna landskapet. Förutom ängsets lövträd och -buskar finns på gården ett flertal fruktträd, bärbuskar och rabatter.

Samma som ovan, senkvällen 2004.
Foto Gustaf Svedjemo

Gårdarna vid Hajdeby är inramade av ett av öns mäktigaste hägnadssystem med bandtunar.

Områdesbeskrivning

Platsens tidigaste historia

Järnålderns bebyggelse låg ett par hundra meter NV om dagens Hajdeby. Spridda lämningar efter bebyggelse i form av husgrunder påträffas i de omgivande markerna. På Litorinavallen, invid Storängen finns spår efter nyare bosättning: Här ligger en nära kvadratisk, hög husgrund, sannolikt av medeltida ursprung. På "tomten" står en mängd åldriga äppelträd, vilka också utgör vittnesbörd om forntida bebyggelse.

Vikingatida boplatser har inte påträffats. Kanske hade man redan då flyttat upp på den flacka höjdsträckningen, där nuvarande bebyggelse finns.

Medeltid

Den tidigast kände gårdsägaren var en senmedeltida storman, Olof Haidby, som rådde över vidsträckta ägor. År 1482 säljer denne ett stycke Norrlanda-äng till Norrlanda kyrka. Olof Haidby låter höra av sig igen år 1499, då han i egenskap av "Landesdomer auf Gotland" för sista gången kvitterar ut, räntan för handelsfaktoriet Gütenhof i Reval (nuvarande Tallinn).

1600-talet

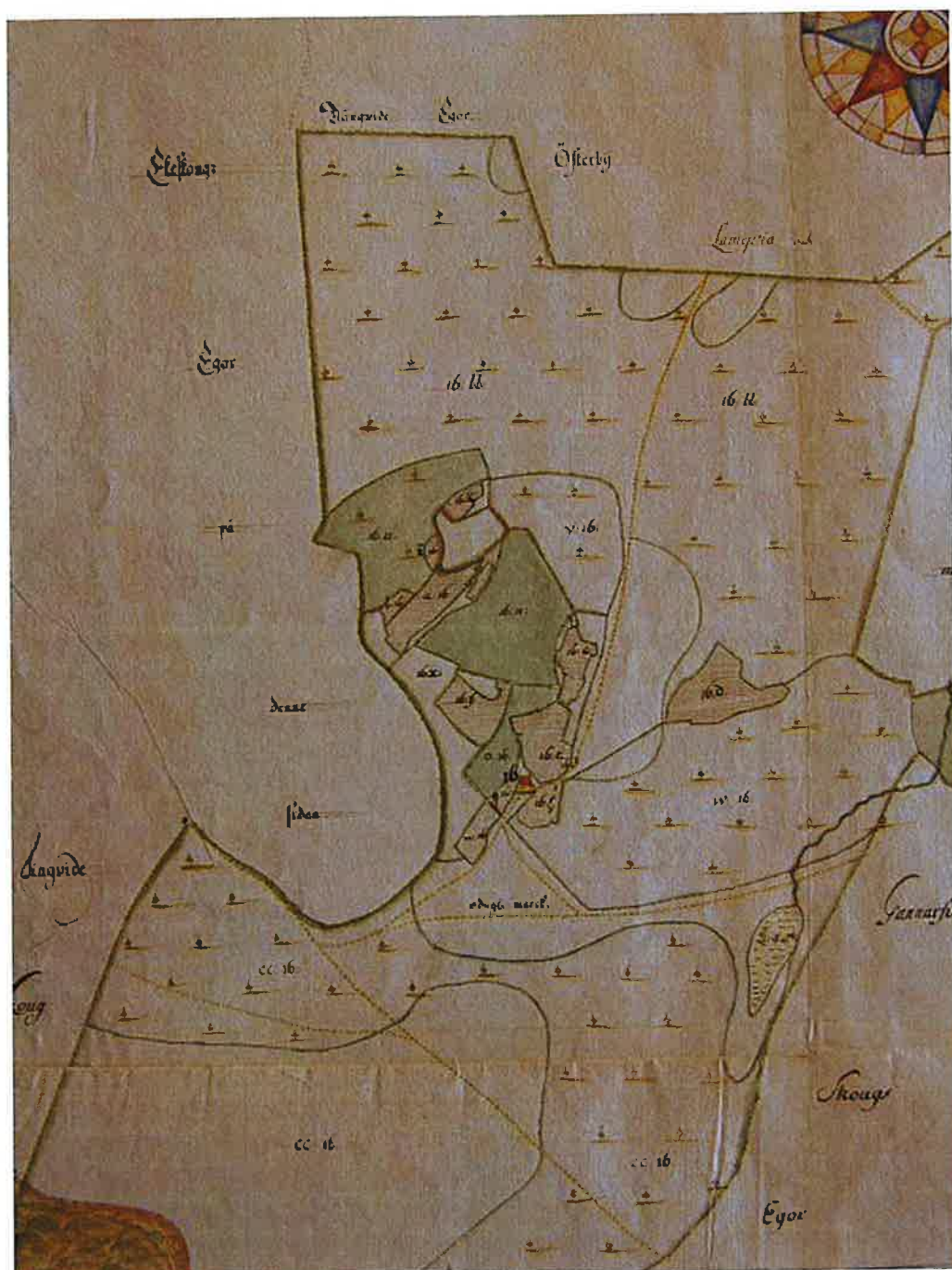
Vid 1600-talets mitt var Hajdeby fortfarande en sammanhållen gård. Jordeboken från svensktidens början inventerar gotlandsböndernas skatteförmåga. Denna "Revisionsbok, 1653" omtalar följande:

Heidebyy är ett beelt hemman om 13 rnarckeleij, hafwer åcker till 18 tunnelandh, ängh till 36 manss slätt, aagh i Diekes- och Langessmyyr, humblegårdh till 100 stänger, 4 bagar till 6 bästar, godh skough och fiskie i Opstergsåå. Bruckas af Johan Efwertsson, hwilcken för 2 åhr sädhan kööpte gården af Lars Hansson för 300 dr.

1683 är gården kluven i två parter, efter ett generationsskifte. Den större gården i norr, innefattade $\frac{3}{4}$ av den ursprungliga ytan.

Hajdebygårdarna såg väsentligt annorlunda ut på 1600-talet. Bebyggelsen bestod av spridda trähus under faltak. Fåhusen, även de i trä, fanns i låga längor, med tak täckta av ag. Inget av detta finns kvar.

Skattläggningen 1699

Del av den sk skattläggningskartan eg "Den geometriska kartan", upprättad av lantmätare Matthias Schilder 1699. I mitten syns gårdsläget för Hajdeby markerat, omgivet av tillhörande mark. På nästa sida finns beskrivningen till kartan. Avfotograferad av Gustaf Svedjemo

Kräcklingbo Sochn 1699

16 Heijdeby itt Helt Heman $\frac{3}{4}$ Skatte, $\frac{1}{4}$ Crono

		Åker		Linda	
		Tld	knl	Tld	knl
A	Stiteåker swartmulla medh små steen. Jbidem itt st: Lijnde för wain skull	(13 $\frac{3}{8}$ Tld ?)	3.375		0.5
b	Gärde åker åhr swartmulla medh många festen och steenar		0.5		
c	Eekåker af swartmulla medh ör och hellbotn till $\frac{1}{2}$ t:landh		2		
d	Hagåker åhr swartmulla och half öhrjordh	(6 $\frac{1}{8}$ Tld ?)	5.875		
e	Ladåker af swartmulla medh klappur, hellbotn till $\frac{1}{2}$ t:landh	(3 $\frac{3}{8}$ Tld ?)	3.875		
f	Opåker åhr swartmulla medh öhr och festen af Hellesnabbar	(3 $\frac{1}{8}$ Tld ?)	3.375		
g	Lillåker åhr swartmulla, är taget af gårdzrummet	($\frac{1}{8}$ Tld ?)	0.5		
h	Opteigsåker hafwer legat Lindhe i många åhr	(1 $\frac{7}{8}$ Tld ? Linde)		1.25	
<i>Desse åkrar tillkomma $\frac{3}{4}$ parten och brukas tre sädes, föruthan Eekåker brukas allenast till korn</i>					
i	Nyåker är taget utaf Enget, åhr swartmulla och gesjordh, åhr lagt i Engen igien			0.5	
K	Lilla Stüttwår af swartmulla och öhr, och hellbotn till $\frac{1}{8}$ t:landh		1		
L	Bodåker dito åhr hellbotn till $\frac{1}{4}$ t:landh	($\frac{1}{2}$ Tld ?)	1.625		
m	Stufåker af swartmulla medh någon steen ör	($\frac{1}{2}$ Tld ?)	2.375		
<i>Desse åkrar brukas af Cronoparten och brukas till Rågh och kornstade</i>		<i>Summa:</i>	24.5	0	2.25
Stämmer med kartr. summering			24	28	2 14

ängiar:

		Hö	Parm	myrf. lass
n	Blåfleck åhr wijdlöftigt höömarck, mehrendehls blifwer intet höö bärgat på, åhr 6 manslät		4	
-	utj samma Engh bärgas Myrfoder till boskapsfoder			3
o	Wåten åhr noget starrog 3 manslät		2	
p	TrosbyEnge åhr dehls Hårdwall dehls starbotn, mager höömarck 6 manslät		2.5	
q	EekEnge... några Eekar, och ett gammalt åkerlindhe som nu bärgas höö på		4	2
r	LillEnge $\frac{1}{2}$ manslät		1	
s	WijdEnge åhr tillfälles medh Tiångwijde och höstas hwart annat åhr 3 manslät (7 $\frac{1}{8}$)			
ss	Högården hoos Gurpa åhr likaledes tillfälles medh Tiångwede och höstas Hwart annat åhr (1 $\frac{7}{8}$)		1.5	
t	Utj Stenstufvo Engsåkren ett stykke		0.5	
tt	Opteigs Eng, hälften tillkommer Tiångwijde, brukas Hwart annat åhr, och opføres höö åhrligen		0.67	
<i>Desse Engiar tillkommer $\frac{3}{4}$ parten</i>				
u	StorEngen tillkommer Cronoparten 8 manslät. Jbidem starfodher		5	0.5
-	Utj Ale ett stykke Myr Hoos Botvatta höstas hwart annat åhr, och fåås 8 lass opføres åhrligen			4
<i>Summa:</i>			21.17	9.5
Stämmer med kartr. summering			21$\frac{1}{6}$	9$\frac{1}{2}$

Hagar:

- v/ Lille Hagen... till brensell och giårdsell, item några Sågståcker, kan föda 2 Hestar
w/ Hemhagen... till brensell och giårdsell item brukas af både parterna
x/ Kalfb etning(en) brukas af både parterna och kan föda 6 Kalfwar om åhret
y/ Storbetning hoos Trosings... till giårdsell och brensell, kan föda 1 Hest
z/ Lille betning hos Trosings dito... kan föda 1 Hest

Skogar:

- aa/ Långmyr Skogh hoos Trosings... till wedhugge, brensell och giårdsell, item få balkar eller stockar
bb/ Norder schogen... finnas och byggnings skogh, brensell och giårdsell, af hwilken tillkommer Cronoparten westan för Kyrkiowägen, item Östan för Stora landzwägen, dhett öfrige tillkommer $\frac{3}{4}$ parten
cc/ Burgschogen är Half afbränt och begynner at wäxa något småt igien, halfparten... till brensell, bygning, tiårwedh

Myr till teckefoder utj Långmyr, Steanmyr, Skotmyr och Dijkemyr till husbehoff
Humblegårdh till 200 stänger Tiårwedh till 6 tunnor
Fiske under Optetg med een litten Slåkedy

denne gårdens $\frac{3}{4}$ deklar brukas af **Staphan Person** som hafwer ärftt gården, och $\frac{1}{4}$ af **Jacob Larsson**

OBS! Detta är en avskrift från Matthias Schilders originalhandlingar, tolkade och renskrivna av Jacob Ronsten.

Mittparten (nuvarande norra parten) skiftades ut. Inom fyra år skulle regleringen vara genomförd. Nya vägar skulle byggas med gemensamma insatser. Lars Johansson (1:38) skulle, med hjälp av de andra parterna, flytta manbyggnad med kammare och bod i sten samt brygghus, häststall, portskjul och vagnhus, allt i trä. De nya byggnaderna skulle resas och en brunn skulle grävas på en nyutstakad tomt i norr, tidigare endast bebyggd med Lars Johanssons ladugårdslänga.

Jonas Jonasson (1:15) bodde kvar, men måste flytta sitt häststall, där den nya vägen skulle fram. Den södra parten, Jacob Larsson (1:45) fick stanna kvar, men hans lammhus skulle flyttas. Endast ett fåtal av husen på kartan finns kvar, men delar av husen ingår sannolikt i de nu befintliga manbyggnaderna.

År 1820 genomfördes ett storskifte som i viss mån reglerade inägorna. Efter 1850-talet styckades även ett antal mindre torphemman av från fastigheterna. Detta kom att splittra upp och sprida ägandet, varför ett laga skifte slutligen genomfördes 1964.

De tre ladugårdarna vid Hajdebygårdarna uppfördes under 1870-talet.

I trakten har funnits en större linbastu av sten, som nu är helt borta. Söder om gårdarna har det även funnits sojde och kalkugn. Norr om gårdarna står ruinen av en väderkvarn från 1800-talets andra hälft.

Gårdarna har även haft fiskerätter med utgångspunkt från flera platser, utanför Östergarnslandet.

1900-talet och idag

Mellan åren 1925-34 ägs gården av professorn i folklivsforskning, Nils Lithberg. Han hade då köpt Hajdeby, som var hans mors fädernesgård. Fastigheten präglas idag till stora delar av denna period. Bl a lät Lithberg inreda och dekorera manbyggnadens övervåning, södra flygeln, *f d brygguset* förlängdes, inreddes med kök och pigkammare och anslöts till manbyggnaden. Den norra flygeln, *f d smedja och drängkammare*, inreddes med gästkammare. Även det uppmärksammade *herrskapsdasset* i sten uppfördes under professor Lithbergs första år på Hajdeby.

När professor Lithberg dog, 1934, togs gården över av hans syster Judith, som var lärarinna i Kräklingbo skola. Judith dog 1978 och då övertogs gården av syskonen Lithbergs kusin, Henning Österdahl som huvudsakligen brukade den som fritidsboende. Han gjorde inga större förändringar på fastigheten. Mest påtagligt är det lilla rummet med toalett och dusch som inreddes i övervåningen. Under det sena 1900-talet genomfördes flera restaureringsinsatser på byggnaderna, till stor del för byggnadsvårdsmedel.

1985 blev Hajdeby 1:15 och den södra parten, Hajdeby 1:45 förklarade som byggnadsminnen.

De nuvarande ägarna köpte gården 2000, utav Henning Österdahls dödsbo. De har under de senaste åren genomfört en rad restaureringar, huvudsakligen på manbyggnaden.

Från det nyligen iordningställda köket skymtar ladugården genom ytterdörren. Th syns en bevarad bakugn. Foto Gustaf Svedjemo

Ägarlängd

Här redovisas en ägarlängd som sammanställdes av Tor Sundberg på länsstyrelsen, i samband med byggnadsminnesförklaringen i mitten 1980-talet. Det är ingen uttömmande förteckning. De enskilda parternas historia är en sammanvävd, svåruppdelad följetong. Ägarförteckningen ger knappa ledtrådar om släktskap i ägande, köp, försäljning eller arv. Också över släktgränserna var gårdsfolken nödvändigt förknippade genom samarbete och det nära boendet.

Ägare skrivna med **fet stil** avser personer som har ägt mittenparten (Hajdeby 1:15), som också är den ursprungliga (stamfastigheten). Ägare till de övriga 2 parterna står i *mindre kursiv stil*. Se kommentar och noter för ytterligare info om källor.

(Sammanställd i denna form av Gustaf Svedjemo)

År	not	Ägare	Mantal	Kommentar
1480-talet	1	Oloff Hyedeby	1	Landsdomare
1570-talet	2	Peder Hegedebye	1	
1610-11	3	Niels Hejdeby	1	
-> 1650	4	Lars Hansson	1	
1650 ->	4	Johan Efwertsson	1	
- >1679		Lars Heidby	1	Bouppteckning
Första partsklyvningen till 2 parter				
1683	5	Per Heidby	3/4	
		<i>Jacob Heidby (Larsson)</i>	1/4	
1699	7	Stepan Persson	3/4	ärvt
		<i>Jacob Heidby (Larsson)</i>	1/4	
Andra partsklyvningen till 3 parter (samma som idag)				
1700 ->	5	Stefan Persson	3/8	Bröder
		<i>Thomas Persson</i>	3/8	
		<i>Jacob Heidby (Larsson)</i>	1/4	
1717	5	Stefan Persson	1/4	Bröder (tillfälligt 4 parter)
		Thomas Persson	1/4	
		Olof Persson	1/4	
		<i>Jacob Heidby (Larsson)</i>	1/4	
1720		Stefan Persson	3/8	Bröder
		<i>Thomas Persson</i>	3/8	
		<i>Lars Jacobson</i>	1/4	
1743		Per Staffansson	3/8	
		<i>Thomas Persson</i>	3/8	
		<i>Jacob Larsson</i>	1/4	<i>redan 1740</i>

1747	Per Staffansson	3/8	Mågar
	<i>Olof Persson</i>	<i>3/8</i>	
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>3/8</i>	
Ny skattläggning med nya skattetal			
1752/1753	Per Staffansson	21/64	
	<i>Olof Thomasson</i>	<i>21/64</i>	<i>1753: Arrenderas av Per Botwatta</i>
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1755	Per Staffansson	21/64	
	<i>Olof Olsson</i>	<i>21/64</i>	<i>son till Olof Persson (1747)</i>
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1760	Per Staffansson	21/64	
	<i>Detlef Jacobsson</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1764	Nils Christensson	21/64	Per Staffanssons måg
	<i>Detlef Jacobsson</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1778	Per Persson (d.y)	21/64	
	<i>Detlef Jacobsson</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1779	Per Persson (d.y)	21/64	
	<i>Detlef Jacobsson</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Lars Jacobsson</i>	<i>7/32</i>	
1780	Per Persson (d.y)	21/64	
	<i>Per Persson (d.ä)</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Lars Jacobsson</i>	<i>7/32</i>	
1808	Per Persson (d.y)	21/64	
	<i>Per Persson (d.ä)</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1810	Per Persson (d.y)	21/64	
	<i>Lars Jobansson</i>	<i>21/64</i>	<i>måg till Per Persson (d.ä)</i>
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	
1812	Jonas Jonasson	21/64	måg till Per Persson (d.y)
	<i>Lars Jobansson</i>	<i>21/64</i>	
	<i>Jacob Larsson</i>	<i>7/32</i>	

1818	8	Tomtreglering		
1828		Jonas Jonasson	23/192	
		Jonas Jonasson arvingar	5/28	Arrendator: Hindrik Ahlboms änka
		Nicklas (Nils) Larson	21/64	måg till Lars Johansson
		Jacob Larsson	7/32	
1836		Jonas Jonasson	23/192	
		Petter Jonasson	5/28	
		Nicklas (Nils) Larson	21/64	
		Jacob Larsson	7/32	
1840		Petter Jonasson	21/64	son till Jonas Jonasson
		Nicklas (Nils) Larson	21/64	
		Jacob Larsson	7/32	
1846		Petter Jonasson	21/64	
		Nicklas (Nils) Larson	21/64	
		Jacob Larsson	7/32	
1849	9	Petter Jonasson	21/64	
		Nicklas (Nils) Larson	35/64	
1857		Petter Jonasson	21/64	
		Nils Hanell	35/64	Nicklas (Nils) Larson byter namn till Hanell
1860		Petter Jonasson	21/64	
		Nils Hanell	21/64	
		Carl Hanell (d.ä)	7/32	född 1831
1865		Petter Jonasson	21/64	
		Olof Lindgren	21/64	måg till Nils Hanell
		Carl Hanell (d.ä)	7/32	
1869		Jacob Österberg (Fanjunkare)	21/64	
		Olof Lindgren	21/64	
		Carl Hanell (d.ä)	7/32	
1888		Jacob Österberg (Fanjunkare)	21/64	
		Olof Lindgren	21/64	
		Carl Hanell (d.y)	7/32	född 1865, son till Carl Hanell (d.ä)
1905		Jacob Österberg (Fanjunkare)	21/128	
		Rudolf Österberg	21/128	
		Oskar Reinhold Bodin	21/64	
		Carl Hanell (d.y)	7/32	
1907		Oskar Pettersson	21/64	från Etelhem

		<i>Oskar Reinhold Bodin</i>	21/64	
			7/32	
1910		Oskar Pettersson	21/64	
		<i>Oskar Reinhold Bodin</i>	21/64	
		<i>Carl Hanell (d.y)</i>	23/128	<i>en mindre avstyckning görs</i>
1915		Oskar Pettersson	21/64	
		<i>Karl Pettersson m.fl</i>		<i>mindre avstyckningar</i>
		<i>Carl Hanell (d.y)</i>		
1920		Oskar Pettersson	21/64	
		<i>Axel Pettersson</i>		
		<i>Carl Hanell (d.y)</i>		
1924		Oskar Pettersson		31/2048 avstyckning: K.E.A Pettersson
		<i>Axel Pettersson</i>		
		<i>Carl Hanell (d.y)</i>		
1925		Nils Lithberg (professor)		Köper tillbaks sin moders födelsegård (Lithberg dör barnlös 1934)
		<i>Axel Pettersson</i>		
		<i>Artur Hanell</i>		
1938		Judith Lithberg		Syster till Prof. Lithberg. Lärarinna i Kråkingbo skola. Dör barnlös 1978
		<i>Axel Pettersson</i>		
		<i>Artur Hanell</i>		
1946		Judith Lithberg		
		<i>Gustaf Österdahl</i>		<i>far till nuvarande ägaren</i>
		<i>Artur Hanell</i>		
1969		Judith Lithberg		
		<i>Gustaf Österdahl</i>		
		<i>Sven Spjut</i>		
1976		Judith Lithberg		
		<i>Yngve & Gunborg Österdahl</i>		<i>Syskonpar. Nuvarande ägare</i>
		<i>Sven Spjut</i>		
1978		Henning Österdahl		kusin till Judith & Nils Lithberg
		<i>Yngve & Gunborg Österdahl</i>		
		<i>Sven Spjut</i>		
2000		Berit & Gustaf Svedjemo		Köp av Henning Österdahls dödsbo
		<i>Yngve & Gunborg Österdahl</i>		
		<i>Sven Spjut</i>		

Kommentar

Ägarlängden är sammanställd med ett stort antal källor och ger en tillräcklig översikt, även om ägarbyten kan fastställas än mer i detalj.

Fr.o.m år 1925 anges det årtal, då ägaren fått lagfart. Årtalen utan nothänvisning dessförinnan anger det år husbonden påträffas första gången i mantalslängderna. Dessa årtal stöds i något fall av genomgångna bouppteckningar. Årtalen är förvisso inte de juridiskt riktiga årtalen för ägarskifte, eftersom en husbonde ofta förekommer i mantalslängder redan några år innan det han fått sin lagfart, eller fastebrevet i äldre tid.

I ägarlängden upptas hela tiden den husbonde som bebott manbyggningen m. fl. byggnader på resp fastighet. P.g.a. ideliga till- och frånköp är det givetvis fel att kalla ex. Jacobs 1/4-part år 1683 för "nuv. 1:45". Sant är dock att Jacobs byggnader stod på den plats där byggnaderna på fast. 1:45 står.

Noter

- 1 Källa: Ivar Axelsson Thotts räkenskapsbok 1485-87, avskriftsamlingen. Vol. 108-110, ViLA. Olof Haidby förekommer även i samtida dokument.
- 2 Källa: Gotländsk Jordebok "1608" - daterad till 1570-t. Avskriftsamlingen. vol 76, ViLA.
- 3 Källa: Jordebok år 1610-11, film A17, ViLA.
- 4 Källa: Gotländsk Revisionsbok år 1653 (nyutgåva: Gotland serien nr. 19. Press förlag. 1979.
- 5 Uppgifter efter Nils Lithberg: "By och Gård på Gotland", Gotländskt Arkiv år 1932
- 6 Bouppteckningen efter nämndemannen Per Thomasson bekräftar att denne hade tre söner: Stefan, Thomas och Olof. Endast de två förstnämnda ärvde de bestående hemmansdelarna, vilket Lithberg tuktigt, men tvekande uppger (1932).
- 7 Källa: Skattläggningskartan år 1699.
- 8 År 1818 bestämde sig husbönderna för att skifta ut den mittersta parten, som gjorde grannlaget alltför trångbott. Före skiftet låg manbyggnaden på platsen mellan dagens två sydligaste manbyggningar. Den nya manbyggningen (med tillhörande sidobyggnader) lades där idag manbyggningen längst i norr står. Huset skulle stå klart senast år 1822.
- 9 Nils Larsson Hanell synes ha köpt in den mindre (7/32 mantal) parten, för att några år senare överlåta den på sonen Carl. Mantalslängderna (och ägarförhållandena) är något ovissa: Lars Jacobsson nämns, men inte för någon gård. Samtidigt verkar någon del av ägorna ha avyttrats till ett av de första torphemmanen på Haidby. Sedermera växte fler torphemman fram, vilket lämnas åt sidan här.

Byggnadshistorik

Allmän byggnadsbeskrivning

Hajdeby 1:15 är den mellersta av de tre Hajdebygårdarna. Bebyggelsen består av sex byggnader, samtliga huvudsakligen i sten. På lillgården finns *manbyggnad*, två *parställda flyglar* och ett "*herrskaidsass*". På storgården finns en stor *ladugårdslänga* som sträcker sig utmed grusvägen till Torsburgen. Vinkelställd mot ladugården finns *ladugårdsflygeln*, en byggnad med flera funktioner såsom magasin, vagn- och vedbod samt avtråde för tjänstefolket.

Ekonomibyggnaderna ramar in den gräsbevuxna storgården som avgränsas mot lillgården av ett smidesstaket på gjuten sockel samt en kortare sträckning med kalkstensmur. Gårdsinfarten löper snett in från vägen i nordost, mellan ladugården och ladugårdsflygeln.

Den muromgärdade infarten till Hajdeby 1:15, mellan ladugården och ladugårdsflygeln. Foto Gustaf Svedjemo

Manbyggnaden (Bostadshuset)

Baksidan, efter fasadrestaureringen. Foto Leif Bertwig

Manbyggnaden är ursprungligen uppförd kring 1798 och om- och tillbyggd på 1840-talet. Huset är en parstuga i 1 ½ plan, på hög sockel med källare, under ett tegeltäckt mansardtak. Den något asymmetriska huvudfasaden tyder på att byggnaden har uppförts som enkelstuga och sedan, troligtvis kring 1800-talets mitt, förlängts till nuvarande storlek. Under takfoten löper en profilerad gesims, från 1800-talets andra hälft.

Entrédörren, som troligen är originaldörren från 1798, är en inåtgående pardörr, som nås via en hög kalkstenstrappa. Dörren har en unik bröstmålning som även löper ut på karmen. Över dörren finns ett spröjsat överljusfönster och ovanför denna, en frontespis med pulpettak. På baksidan finns en veranda med balkong, från 1924. Den södra gaveln är delvis inbyggd med den passage, från samma tid, som leder till södra flygeln.

T v: Entrén, med den bevarade bröstmålningen som även finns på insidan. Foto G Svedjemo
T h: Detalj av entrédörren. Foto L Bertwig

Invändigt har bottenvåningen parstugeplan, med farstu och kök i mitten, sal mot norr och mot söder finns en dagligstuga samt en mindre kammare och ett skafferi. På övervåningen finns en centralt belägen hall och ett mindre badrum som inretts i en f d garderob. Mot norr finns ett sovrum. Mot söder finns bibliotek och en kammare.

Den låga källaren grävdes ut till nuvarande storlek då pannrummet inordnades i den norra delen.

En lucka i bibliotekets tak leder upp till den oinredda vinden som sträcker sig över hela byggnadskroppen.

I manbyggnaden finns sammanlagt sju fungerande eldstäder.

Två av kakelugnarna i manbyggnaden, båda från Bergs verkstad i Alva, tillverkade kring 1840.
Foto G Svedjemo

Biblioteket, med dess växtmålerier, som Nils Lithberg lät inreda på övervåningen. Th syns en del av de väggfasta bokhyllorna. Foto G Svedjemo

Särskilt kulturhistoriskt intressant att bevara

Exteriör

Det välbevarade murverket, med en traditionell, oförvanskad parstugeplan.

Den kalkbruksputsade fasaden och voluminösa gesimsen.

Taktäckningen av äldre, enkupigt lertegel.

Entrépartiet, med de unika bemålade dörrarna, som sannolikt är sedan 1700-talet.

Samtliga fönster har traditionella, spröjsade enkelbågar med energibesparande innerbågar.

Exempel på mycket välbevarade 1900-talstapeter.

Interiör

Bevarad rumsindelning.

Äldre golv-, panelbräder och bröstning.

Fast inredning såsom trappa med räcke, skåp, hyllor och rikligt med andra snickerier såsom listverk, innerdörrar

(bl a en barockdörr på övervåningen) med karmar och beslag etc.

Äldre bemålade och tapetserade ytskikt.

Bevarade, funktionsdugliga eldstäder, av hög konsthistorisk kvalitet.

Södra flygeln

Byggnaden uppfördes ca 1840, delvis på gammal grund. 1924-25 förlängdes flygeln och sammanfogades med manbyggnaden för att bli mer "herrgårdslig". Nybygget inreddes med ett kök och serveringsutrymme. Från köket leder en serveringsgång in till manbyggnaden. Bakom köket finns ett ursprungligt badrum med torrtoa. På vinden anordnades en pigkammare i den västra, nybyggda delen. Idag fungerar det f d brygghusutrymmet som enkel snickarbod.

Manbyggnadens södra gavel och passagen till södra flygeln. Foto Gustaf Svedjemo

Pigkammaren i södra flygeln

T v: Ytterdörren, med *svajp* och *naror*. T h:
Bakom köket inreddes ett badrum, med badkar och
”modern” toalett. Foto Gustaf Svedjemo

Särskilt kulturhistoriskt intressant att bevara

Byggnaden har en välbevarad stomme och fasad samt äldre, bilade takstolar och bjälklag.

Välbevarade, enkla, äldre fönster och dörrar med beslag och låsanordningar.

Interiören är i det närmaste oförändrad sedan utbyggnaden under 1920-talet, med äldre lös och fast inredning, snickerier, ytskikt och eldstäder.

Norra flygeln

Norra flygeln, från storgården. I förgrunden syns smidesstaketet med dess gjutna sockel. Notera gavelfönstrets dragning mot hörnet, en typisk 1700-talsföreteelse. Foto Leif Bertwig

Den norra flygeln, gårdens äldsta byggnad, har en s k *ofullständig parstugeplan*. Byggnaden härrör till stora delar sannolikt från 1700-talet. De hörn nära gavelfönstren pekar på detta. Bottenvåningen består av farstu och två rum, med varsin eldstad. I det östra rummet finns en mörkgrön kakelugn från 1920-talet. I det västra finns en vitputsad öppen spis, med sandstensomfattning. I omfattningen finns årtal 1781 inristat samt stram, geometrisk blomsterdekor. På vinden finns en sommarkammare som tidigare haft en kamin.

Taket och fasaden har restaurerats på 1990-talet.

Norra flygeln, från väster.
Foto Gustaf Svedjemo

Särskilt kulturhistoriskt intressant att bevara

Byggnaden har en välbevarad stomme, utformning samt fasadutformning från 1700-talet.

Invändigt finns flera äldre, bilade takstolar, bördning, innerväggar och annat konstruktionsvirke.

Välbevarade, enkla, äldre fönster och dörrar med beslag och låsanordningar.

Äldre fast inredning såsom väggskåp och trappa samt andra snickerier och listverk.

Äldre eldstäder i gott skick.

Den öppna spisen, med sandstensomfattning från 1781. T v syns det inmurade väggskåpet

Herrskapsdasset

Herrskapsdasset. I bakgrunden syns Ladugårdsflygeln där tjänstefolkets dass fanns och fortfarande finns kvar. Foto Gustaf Svedjemo

I lillgårdens nordöstra del står det s k *Herrskapsdasset*, ett tvåhåligt avträde i sten under ett pyramidformat trätak. Byggnaden uppfördes under Lithbergs tid, 1924-25 och lär enligt uppgift ha uppförts med anledning av att gården 1925 skulle besökas av dåvarande kronprins Gustav Adolf och hans maka Victoria. Huruvida de begagnat "faciliteterna" eller ej har inte gått att nå uppgifter om.

Fasaden är spritputsad. I öster är byggnaden sammanbyggd med stenvuren.

Herrskapsdassets välbevarade interiör

Särskilt kulturhistoriskt intressant att bevara

Byggnaden är välbevarad och oförvanskad och utgör i sin helhet, tillsammans med övriga byggnader, ett omistligt inslag i den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljön.

Ladugården

Ladugårdslängans baksida, med gödselstaden. Vägen till vänster leder vidare till Torsburgen

Ladugårdslängan är uppförd på 1870-talet, i sten under spåntak och är den största vid Hajdeby, ca 40 m lång och 10 m bred. I det undre planet finns framförallt fähus, men även tröskvandring m m. Övervåningen utgörs i helhet av ett storvulet foderloft. Byggnaden har restaurerats under 1900-talets sista årtionden för byggnadsvårdsmedel.

Invändigt finns större delen av inredningen bevarad. Ko- och svinhusfunktionerna avgränsas med en *buhvägg*.

Tröskvandringen är en av de yppersta i sitt slag med en stor del av konstruktionen bevarad, såsom driv- och kuggjul i flera träslag.

Särskilt kulturhistoriskt intressant att bevara

Norra fähusdelen, tröskvandringen och ladan. Foto Gustaf Svedjemo

Hela byggnaden är mycket välbevarad, med bibehållet murverk, oförändrad fasad, dörr- och fönstersättning, inredning och funktionsindelning, varsamt restaurerat till ursprungligt skick.

Del av det ovanligt omfångsrika foderloftet

Ladugårdsflygeln (Magasin, avträde m m)

Ladugårdsflygelns gårdsfasad. Foto Gustaf Svedjemo

Den *norra uthuslängan*, även kallad *magasinet* eller *oxhuset* är storgårdens äldsta byggnad. Den har sitt ursprung i 1800-talets första hälft. Den äldsta, östra delen är byggd i sten och var ursprungligen ladugård, men har även brukats som vagnsbod.

Den västra delen har en reveterad och vitkalkad regelstomme. Här finns bl a redskapsbod, vedbod och tjänstfolkets avträde.

Loftet som går över hela byggnadens längd, har varit sädesmagasin och är uppdelat i två avdelningar.

Särskilt kulturhistoriskt intressant att bevara

Hela byggnaden är mycket välbevarad, med bibehållet murverk och konstruktionsvirke, oförändrad fasad, dörr- och fönstersättning, inredning och funktionsindelning.

Övrigt

Hajdeby har bibehållit en i det närmaste helt oförvanskad bebyggelse och gårdstomt sedan 1800-talet, med ett fåtal mindre inslag från tidigt 1900-talet. Hajdebygårdarna bildar tillsammans en unik samlad bebyggelsemiljö, en homogen sammansättning med byggnader och hägnader i total, harmonisk samklang med det kringgärdande kulturlandskapet, utan motsvarighet någon annanstans!